

การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้*

สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร มูฮำหมัดราฟิร มะเก็ง โชคชัย ศุภภิญโญ**

สุโรยา หนีเร้*** มาหะมะดารี แวนะ****

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่อง การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อทราบระดับความรู้และบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ 2) เพื่อทราบกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จากการทำงานที่ผ่านมาของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และ 3) เพื่อทราบแนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้นำเสนอต่อสาธารณะ และเพื่อประกอบการพิจารณาในการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญการปฏิรูป ผลการวิจัยพบว่า ระดับความรู้เกี่ยวกับเรื่อง การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมของประชาชน ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่อง กิจกรรมเกี่ยวกับความยุติธรรมและการป้องกันอาชญากรรมที่หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมกับชุมชนร่วมมือกัน ส่วนบทบาทการมีส่วนร่วมพบว่า การป้องกันอาชญากรรม การส่งเสริมศักยภาพของชุมชน และการให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเป็นเป้าหมายหลักในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน ตลอดทั้งการแก้ปัญหาของชุมชน กล่าวคือ “ต้องแก้ไขโดยชุมชน เพื่อชุมชน” กระบวนการยุติธรรมชุมชนที่ผ่านมา เป็นวิธีการจัดการของคนในชุมชนกันเอง โดยไม่ผ่านโครงสร้างกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นทางการ จากวิถีที่บรรพชนคนรุ่นก่อนนำมาใช้เพื่อการบริหารจัดการชุมชน แนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมภายใต้สังคม ศาสนาและวัฒนธรรม ที่มีความหลากหลาย จำเป็นต้องอาศัย “ความเข้าใจในบริบทสังคม” ของแต่ละชุมชนเป็นหลักผ่านกระบวนการปรึกษาหารือเพื่อสร้างความเข้าใจของชุมชนต่อกระบวนการยุติธรรม กล่าวคือ ให้ชุมชนได้ออกแบบและแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนเอง

คำสำคัญ : การปฏิรูป/ กระบวนการยุติธรรมชุมชน/ จังหวัดชายแดนภาคใต้

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า

** นักวิชาการอิสระ

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผู้อำนวยการโรงเรียนเรืาะห์มานียะห์ อ.จะนะ จ.สงขลา

**** รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

Community Justice Process Reform in the Southernmost Provinces

Surachai Vaivanjit Muhammadrafee Makeng Chokchai Supapinyo*
Dr.Suraiya Nire** Mahamadaree Waeno***

Abstract

This study titled “Community Justice Process Reform in the Southernmost provinces” aimed i) to investigate the levels of knowledge and roles of people’s participation towards community justice process reform in the southernmost provinces, ii) to examine the community justice process of the previous relevant organizations in the southernmost provinces, and iii) to know guidelines for the community justice process reform in the area presenting to public and to consider as determination of the upcoming constitutional reform. The findings are shown as follows: According to the levels of knowledge concerning the justice process reform of the people in the area, most of them prioritize activities related to justice and crime prevention that each each justice-related organization collaborating with the communities, Concerning the roles of the people’s participation, the study revealed that the prevention of committing crimes, promoting community potentiality and emphasizing on the life quality of people in the communities. These are ultimate goals of the implementation of community justice, In addition to these, all the community problems can be solved by communities for communities themselves. Previous community justice processes were managed by the people themselves in the communities without formal process systems. These adhered to how their ancestors did in the past namely ‘Kampong Method’. The guidelines for the community justice process reform under diverse societies, religions and cultures which are diverse should be based on the understanding of social contexts through the consultation process for the mutual understanding of community members towards justice process. Literally, they should initiate and cooperate among themselves in solving the community problems.

Keywords: Reform/ Community Justice/ Southernmost Provinces

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปรากฏการณ์ความรุนแรงทางการเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2549-2556 นำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตไม่ต่ำกว่า 100 คน บาดเจ็บอีกจำนวนมาก รวมถึงผู้สูญหายอีกจำนวนหนึ่งที่ยังไม่ปรากฏข้อมูล อีกทั้งความสูญเสียทางวัตถุ อาคาร สถานที่ต่างๆ อีกหลายแห่ง สังคมไทยในยุคที่ผ่านมาเป็นยุคแห่งความหวาดกลัวและหวาดระแวง ที่ประชาชนไม่สามารถพูดคุยเรื่องความคิดเห็นทางการเมืองเป็นการทั่วไปแม้กระทั่งการพูดคุยกับญาติหรือเพื่อนสนิท ในหลายชุมชนมีกลุ่มคนที่มี

* *An Independent academic*

** *A Director of Rahmadiyah School*

*** *Associate Dean for Academic and Research, Faculty of Liberal Arts and Social Science, Fatoni University*

ความคิดแตกต่างทางการเมืองกันอย่างชัดเจน เกิดการบ่มเพาะความเกลียดชังกัน จากการเลือกรับสื่อที่นำเสนอความเห็นทางการเมืองที่สอดคล้องกับมุมมองของตนเอง และแบ่งขั้วแยกข้างกันอย่างเห็นได้ชัด ในบางพื้นที่เกิดการปะทะกันระหว่างสองกลุ่มที่เห็นต่างทางการเมือง มีการใช้อาวุธต่างๆ รวมถึงครอบครัว จนกระทั่งเกิดการเสียชีวิต และความสัมพันธ์ที่แตกร้าวจากความรุนแรงที่กล่าวมาอันนำมาซึ่งความสูญเสียอย่างประมาธค่ามิได้ และเกิดสภาพสังคมแห่งความหวาดระแวง คำถามที่ตามมาคือรากเหง้าของปัญหาของสังคมไทยคืออะไร ซึ่งมีหลายฝ่ายพยายามให้คำอธิบายต่อปัญหาดังกล่าวว่าเป็นการช่วงชิงชิงอำนาจ การทุจริตประพฤติมิชอบของผู้มีอำนาจ ความรู้สึกที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม การถูกเลือกปฏิบัติ ช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างคนจนกับคนรวย ตลอดจนโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน

ปัจจุบันเรามีอาจปฏิเสธได้ว่า สถานการณ์บ้านเมืองในสังคมไทยกำลังเผชิญกับความขัดแย้งในระดับที่รุนแรง โดยเฉพาะความขัดแย้งในระดับโครงสร้างเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจและการใช้อำนาจนอกจากนี้ยังเป็นความขัดแย้งจากผลประโยชน์ทับซ้อน (Interest Conflict) ที่มีการแย่งชิงผลประโยชน์กันประกอบกับความขัดแย้งนี้ยังเกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะที่มีผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เกี่ยวข้องกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวที่เกิดขึ้น อาจก่อให้เกิดผลดีผลเสียแตกต่างกัน ถ้าความขัดแย้งที่รุนแรงก็อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคม แต่ถ้าความขัดแย้งไม่รุนแรงก็อาจก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมได้ โดยการหันหน้ามาพูดคุยเจรจาทันที เพื่อหาแนวทางในการยุติความขัดแย้ง อันนำไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชน โดยการร่วมมือกันทุกภาคส่วน ทั้งในภาครัฐและประชาชน

กระบวนการยุติธรรมเป็นสาระสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติธรรม ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานที่สำคัญของการปกครอง โดยกระบวนการทางกฎหมาย (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2549, น.4-5) กระบวนการยุติธรรมมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการนำหลักนิติธรรมไปสู่ผลลัพธ์สุดท้าย คือความสงบสุขทางสังคมให้ความคุ้มครอง สิทธิ เสรีภาพ ของประชาชนตามกฎหมาย ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมจึงจำเป็นต้องปรับปรุงและพัฒนาเพื่อให้ทันต่อกระแสของการเปลี่ยนแปลงของโลกต่อไป

หากสืบค้นภูมิหลัง พบว่าประเทศไทยมีการใช้หลักชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันและควบคุมอาชญากรรมมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานสำคัญในกฎหมายตราสามดวง ฉบับที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะโจร มาตรา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า “โจรห้าเส้น” ซึ่งเป็นเรื่องของการออกกฎหมายเกณฑ์ราษฎรให้ช่วยกันระงับการปล้นสะดมซึ่งกำลังชุกชุมช่วงนั้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดยุติธรรมชุมชนแบบดั้งเดิมของไทยได้ล่มสลายไปเมื่อมีการปฏิรูประบบกฎหมายและระบบงานยุติธรรมตามแบบตะวันตก เมื่อ พ.ศ.2434 ทำให้บทบาทหน้าที่ของชุมชนในการป้องกันและควบคุมอาชญากรรมเริ่มถูกลดทอนความสำคัญ

กลายเป็นเพียง ผู้รับบริการ และหันมาให้ความสำคัญกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการทำหน้าที่ ให้บริการ แทน อย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลให้ชุมชนขาดพลังความเข้มแข็ง การจัดการกับอาชญากรรมที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกัน กลติความทั้งหลายทั้งปวงที่ทับถมเพิ่มพูนขึ้นตามกระแสการพัฒนาประเทศ ก็ถูกดึงเข้าสู่สายพานของกระบวนการยุติธรรม กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรมจึงได้เริ่มนำโครงการพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแก้ปัญหาเสพติคมาใช้ อันเป็นจุดเริ่มการกลับคืนมาอีกครั้งของแนวคิดยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย

ในปัจจุบันกระบวนการยุติธรรมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก มีการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2549 ตลอดจนการจัดทำแผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2545- 2549) และได้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอีกครั้งตามแผนแม่บท กระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ (พ.ศ.2550- 2551) โดยได้มีการจำแนกกระบวนการยุติธรรมตามลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ความยุติธรรม เพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ของประชาชนอย่างเป็นเอกภาพ

สอดคล้องกับกระทรวงยุติธรรม ที่ได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” (Justice for all All for justice) เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล โดยมีกลยุทธ์การดำเนินการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมและการระงับข้อพิพาทด้วยกระบวนการยุติธรรมทางเลือก เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว และมีความเสมอภาพเท่าเทียมกัน ในการดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์นี้ กระทรวงยุติธรรมได้นำแนวคิดยุติธรรมชุมชน (Community Justice) มาเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งแนวคิดยุติธรรมชุมชนนี้ จะเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีบทบาทในลักษณะหุ้นส่วน เพื่อร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และรับผลแห่งการดำเนินงานด้วยกัน

เมื่อมองถึงยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2555 – 2557 ด้านยุทธศาสตร์ที่ 5 ว่าด้วยเรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ การคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การอำนวยความสะดวกเป็นธรรม การบังคับใช้กฎหมาย การส่งเสริมนำหลักศาสนาหรือยุติธรรมชุมชน ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การเยียวยาและฟื้นฟูผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์รุนแรง กลยุทธ์สำคัญที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ คือ 1. ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการยุติธรรมกระแสหลักให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาความเป็นจริงในพื้นที่ ตลอดจนส่งเสริมการนำเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ มาสนับสนุนในการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด 2. พัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพของกลไกในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้เข้มแข็ง รวมทั้งการให้ประชาชนเข้าถึงความเป็นธรรมได้ง่าย รวดเร็ว และเป็นธรรม ทุกเรื่อง 3. ปฏิรูป และเร่งปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ 4. พัฒนาการบวนการยุติธรรมชุมชน หรือยุติธรรมทางเลือกให้

เข้มแข็งโดยส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขในพื้นที่ โดยเฉพาะมิติด้านศาสนา 5. พัฒนาระบบ และแนวทางปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาวิถีชีวิตของประชาชน และเอื้อต่อการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ 6. พัฒนาระบบการช่วยเหลือเยียวยาแก่บุคคลทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย อย่างทั่วถึง รวดเร็ว เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ และตรวจสอบได้

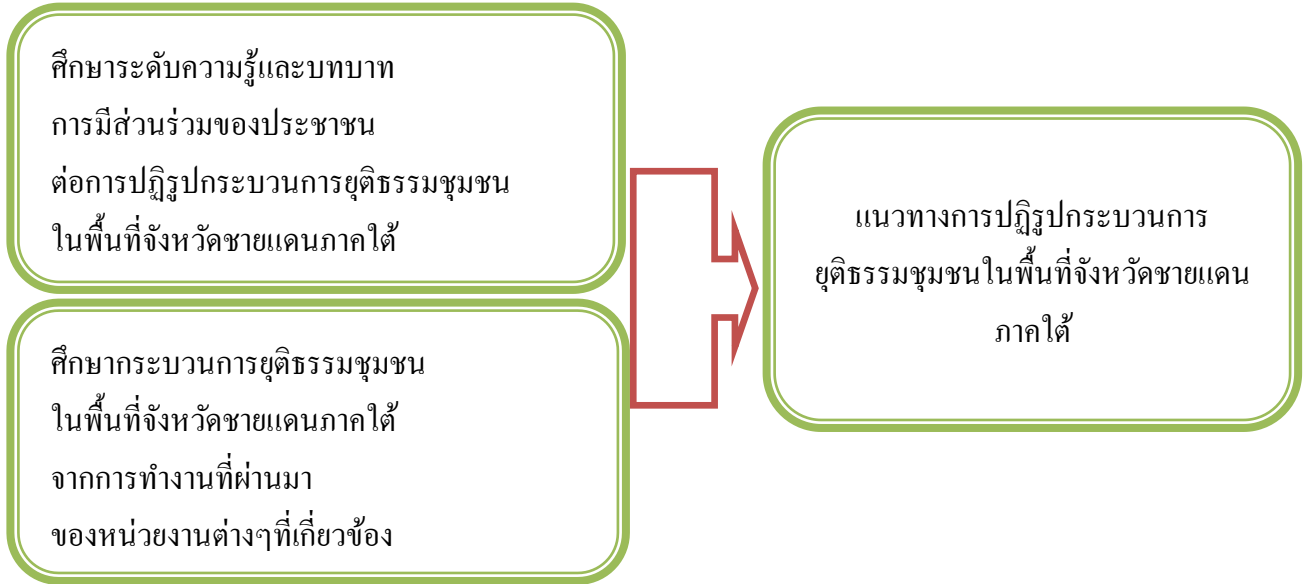
อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่า สังคมไทยรู้จัก ยุติธรรมชุมชนมาแล้วระยะหนึ่ง ควบคู่กับคำว่า ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ปัจจุบันมีการนำแนวคิดยุติธรรมชุมชนไปใช้ในรูปของกิจกรรมหลาย ลักษณะในชุมชน เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมระดับชุมชน ทั้งที่เป็นกิจกรรมเชิง เครือข่ายที่ดำเนินการเองโดยชุมชน และกิจกรรมที่ชุมชนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับภาครัฐ

แต่โดยเหตุที่ยังไม่มีการศึกษาองค์ความรู้ของยุติธรรมชุมชนอย่างเป็นระบบมาก่อน ที่ สำคัญการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนอย่างที่ควรจะเป็นยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่ตระหนัก อย่างจริงจังกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ คณะผู้วิจัยจึงเห็นควรทำการศึกษา วิจัย ให้ได้มาซึ่ง ความรู้ ความเข้าใจ มุมมองของกระบวนการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชน โครงสร้างการทำงานต่างๆ ตลอดจนแนวทางในการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อประโยชน์และแนวทางที่จะใช้เป็นยุทธศาสตร์อำนวยความสะดวก ยุติธรรมอีก ทางเลือกหนึ่งของสังคม และบรรลุเป้าหมายสูงสุดอันจะเป็นระบบยุติธรรมฐานรากแห่งอนาคต สำหรับสังคมไทยสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทราบระดับความรู้และบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการปฏิรูป กระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อทราบกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จากการทำงานที่ ผ่านมาของหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง
3. เพื่อทราบแนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นำเสนอต่อสาธารณะและเพื่อประกอบการพิจารณาในการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญการปฏิรูปครั้ง นี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

หมายเหตุ : พัฒนากรอบแนวคิดผ่านกระบวนการศึกษาตามวัตถุประสงค์

นิยามคำศัพท์

การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชน หมายถึง แนวทางการดำเนินกิจกรรมของชุมชน โดยชุมชนร่วมกันเองหรือร่วมกับภาครัฐในลักษณะของการมีส่วนร่วม เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินการอันเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายพร้อมทั้งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันความปลอดภัย ความเป็นธรรม และความสงบสุขของชุมชน

จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยคาดหวังถึงระดับความรู้และบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จากการทำงานที่ผ่านมาของหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องตลอดทั้งแนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นำเสนอต่อสาธารณะและเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาในการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญการปฏิรูปครั้งนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ที่มิวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายรูปแบบ คือ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารและได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาศึกษาเฉพาะประเด็นเรื่องความรู้ทั่วไป บทบาทการมีส่วนร่วม ความคาดหวังเกี่ยวกับการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชน และกระบวนการทำงานยุติธรรมชุมชนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา และแนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

2. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายศึกษาครอบคลุมทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จังหวัดละ 50 คน รวมทั้งสิ้น 150 คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษาเอกสาร และอินเทอร์เน็ต

1.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน นโยบายเป้าหมายของหน่วยงาน และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับยุติธรรมชุมชน

1.2 ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โครงสร้างและภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน เช่น ยุติธรรมจังหวัด กอ.รมน. และ ศอ.บต. ตลอดจนภาคประชาสังคม เป็นต้น

2. ข้อมูลปฐมภูมิด้วยการเก็บข้อมูลในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มิวิจัยได้เดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

2.1 สํารวจข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของประชาชนที่มีความตื่นตัวทางการเมืองต่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ละจังหวัดที่คัดเลือกกระจายไปตามอำเภอต่างๆ โดยมีกลุ่มเป้าหมายจำนวนทั้งสิ้น 50 คน โดยใช้วิธีกำหนดโควตา (Quota) จังหวัดละ 50 คน และประมวลวิเคราะห์ผลการศึกษาความคาดหวังของประชาชนในพื้นที่ภาคใต้ต่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ควรกำหนดไว้ในการปฏิรูปตามรัฐธรรมนูญในครั้งนี้อย่างที่เกี่ยวกับ ได้แก่ ความรู้ทั่วไป บทบาทการมีส่วนร่วม ความคาดหวังเกี่ยวกับการปฏิรูปกระบวนการ

ยุติธรรมชุมชนและแนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดจนข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ให้สัมภาษณ์

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้เสียครอบคลุมสาขาวิชาชีพต่างๆในแนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ที่ควรจะเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า 15 ท่าน ประกอบด้วย

2.2.1 เจ้าหน้าที่ยุติธรรมจังหวัด สอ.บต. และ กอ.รมน.

2.2.2 ประชาชนทั่วไป

2.2.3 ผู้นำชุมชน

2.2.4 นักวิชาการในพื้นที่ฯ

2.2.5 ภาคประชาสังคมฯ

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ค่าสถิติร้อยละในการวิเคราะห์ของส่วนเชิงปริมาณ ผนวกกับการพรรณนาวิเคราะห์ในส่วนของเชิงคุณภาพ

สรุปและอภิปรายผล

ผลจากการศึกษาสามารถสรุปอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังต่อไปนี้

1. ระดับความรู้และบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ด้านความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมของประชาชน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เห็นด้วยมากที่สุดทุกข้อ ตามลำดับ มากที่สุดได้แก่ ความรู้ด้านกระบวนการยุติธรรม คือ กิจกรรมเกี่ยวกับความยุติธรรมและการป้องกันอาชญากรรมที่หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมกับชุมชนร่วมมือกัน เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน ร้อยละ 92.00 รองลงมา ได้แก่ การให้ความรู้เกี่ยวกับอาชญากรรม และการกระทำผิดกฎหมายของเด็กและเยาวชน การกระทำผิด ระเบียบชุมชน ถือเป็นกิจกรรมการป้องกันควบคุมอาชญากรรมและการกระทำผิด ร้อยละ 84.00 เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรม คือ เน้นการป้องกันอาชญากรรม และการส่งเสริมศักยภาพของชุมชน ร้อยละ 81.33 กระบวนการยุติธรรมเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ของระบบยุติธรรม ร้อยละ 76.67 กระบวนการยุติธรรมเน้นปฏิบัติการในพื้นที่ในชุมชน ทั้งที่เป็นชุมชนตามเขตภูมิศาสตร์ ชุมชนของกลุ่มคน ที่สนใจในเรื่องเดียวกัน ชุมชนเชิงสถาบันชุมชนเชิงปัญหา ร้อยละ 73.33 และการทำงานบริการสังคมแทนการกักขังแทนค่าปรับ การทำงานบริการสังคมเพื่อชดเชยความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม ถือเป็น การลงโทษตามกระบวนการยุติธรรม ร้อยละ 70.00 ตามลำดับ

ส่วนบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมโดยส่วนใหญ่ไม่เคยมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม ร้อยละ 68.67 ในขณะที่ระดับความคิดเห็นต่อกระบวนการยุติธรรมในชุมชน กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นระดับเห็นด้วย มากที่สุดทุกข้อ ตามลำดับ ได้แก่ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เป็นเป้าหมายหลัก ของการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน ร้อยละ 48.00 รองลงมา ได้แก่ การให้โอกาสผู้กระทำความผิดอยู่ในชุมชน เป็นการแก้ปัญหภายในชุมชน ได้อีกหนึ่งวิธี ร้อยละ 46.67 และกระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรม และความขัดแย้ง ร้อยละ 43.33 ตามลำดับ รองลงมา ระดับเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง บางข้อ ได้แก่ ปัญหาของชุมชนต้องแก้ไขโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ร้อยละ 37.33 กระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา อาชญากรรม และความขัดแย้ง ร้อยละ 30.67 คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เป็นเป้าหมายหลัก ของการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน ร้อยละ 30.00 และการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการเยียวยาและเสริมพลังต่าง ๆ จะช่วยลดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมภายในชุมชนได้ ร้อยละ 30.00 ตามลำดับ รองลงมา ระดับความคิดเห็น ปานกลาง บางข้อ ได้แก่ การดำเนินการแก้ปัญหามีใช่เป็นการผูกขาดโดยรัฐหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ร้อยละ 32.00 การแก้ปัญหาอาชญากรรมและความขัดแย้งภายในชุมชน ควรมาจากความต้องการในจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ร้อยละ 24.00 การให้ความรู้เกี่ยวกับอาชญากรรมและการกระทำผิดกฎหมาย สามารถป้องกันควบคุมอาชญากรรมและการกระทำผิดได้ ร้อยละ 23.33 และการให้โอกาสผู้กระทำความผิดอยู่ในชุมชน เป็นการแก้ปัญหภายในชุมชนได้อีกหนึ่งวิธี ร้อยละ 22.00 ตามลำดับ รองลงมา น้อยสุด ความคิดเห็นไม่เห็นด้วย ได้แก่ การให้โอกาสผู้กระทำความผิดอยู่ในชุมชน เป็นการแก้ปัญหภายในชุมชนได้อีกหนึ่งวิธี ร้อยละ 8.00 คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน ร้อยละ 4.67 การให้ความรู้เกี่ยวกับอาชญากรรมและการกระทำผิดกฎหมาย สามารถป้องกันควบคุมอาชญากรรม ร้อยละ 4.67 ตามลำดับ และน้อยที่สุด ความคิดเห็นไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ได้แก่ กระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา อาชญากรรม และความขัดแย้ง ร้อยละ 4.00 การแก้ปัญหาอาชญากรรมและความขัดแย้งภายในชุมชน ควรมาจากความต้องการในจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ร้อยละ 2.67 และการให้ความรู้เกี่ยวกับอาชญากรรมและการกระทำผิดกฎหมาย สามารถป้องกันควบคุมอาชญากรรมและการกระทำผิดได้ ร้อยละ 2.67 ตามลำดับ

2. กระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จากการทำงานที่ผ่านมาของหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการยุติธรรมชุมชน เป็นวิธีการจัดการของคนในชุมชนเอง แม้จะไม่มีโครงสร้างกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นทางการ แต่ก็สามารถจัดการแก้ปัญหาในเรื่อง

ต่างๆ ในชุมชนได้ ทั้งในเรื่องขนาดเล็กและใหญ่ วิธีการดังกล่าวเป็น วิธีการซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ และรับรู้ทางศาสนา และเป็นวิถีที่บรรพบุรุษนำมาใช้เพื่อการบริหารจัดการชุมชน หรือ “กำปง” โดยใช้หลักการทางศาสนาที่คนในชุมชนนับถือเป็นหลัก ซึ่งคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งนี้วิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนจะยึดหลักศาสนาอิสลามเป็นหลัก เช่น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการแบ่งมรดก การทำผิดประเวณี การเล่นเกมพนัน ยาเสพติด เป็นต้น สอดคล้องกับผลการศึกษาศึกษาของอรพินธ์ สุวัฒน์ปุระ (2551) ที่ได้ศึกษาโครงการยุติธรรมชุมชน โดยชุมชนเพื่อชุมชน จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนยังมีฐานความเชื่อทางศาสนา จารีตประเพณี วัฒนธรรมที่ร้อยรัดคนในชุมชน มีกลไกในการป้องกันและจัดการความขัดแย้งและอาชญากรรมได้บางประเภทที่ไม่มีความซับซ้อนและไม่เกี่ยวข้องกับผู้มีอิทธิพลหรือองค์การราชการ ส่วนชนวนทอง ธนสุกาญจน์ (2548) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าองค์ประกอบสำคัญของยุติธรรมชุมชนจะต้องประกอบด้วย 1) การสร้างยุติธรรมชุมชนต้องพัฒนามาจากบริบทและมุมมองของชุมชน จากวิถีชีวิตของชุมชน 2) การสร้างยุติธรรมชุมชนต้องแก้ปัญหา ไม่ใช่การปราบปรามเพื่อเอาชนะ 3) การสร้างยุติธรรมชุมชนต้องมีการกระจายอำนาจและการร่วมรับผิดชอบ 4) การสร้างยุติธรรมชุมชนต้องเน้นการพัฒนาทักษะชุมชนในการดูแล ป้องกัน ฝ้าระวัง และคุ้มครองผู้กระทำผิด หรือ คนในชุมชน โดยวิถีของชุมชนเอง และ 5) การสร้างยุติธรรมชุมชนต้องเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เน้นการทำงานร่วมกันตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นการจัดการในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมือนประเพณีวัฒนธรรมจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพื่อสามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ดังนั้นหากกระบวนการยุติธรรมชุมชนยังเป็นในลักษณะของการจัดการโดยชุมชน ก็ไม่จำเป็นต้องไปปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม แต่ก็ควรให้การสนับสนุนในเรื่องขององค์ความรู้ด้านยุติธรรมโดยยึดหลักความเป็นตัวตนของชุมชน ภายใต้หลักความเชื่อทางศาสนาที่ชุมชนนับถือเป็นหลัก โดยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงคือ “ดาโต๊ะยุติธรรม”

หน้าที่ของดาโต๊ะยุติธรรม คือ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ครอบครัวมรดก เรื่องของการไกล่เกลี่ย คู่พิพาทต่างๆ คู่ความจะยอมหรือไม่นั้น ดาโต๊ะไม่มีอำนาจบังคับหรือตัดสินลงโทษแต่อย่างใด แต่อย่าพึ่งมองภาพใหญ่ที่เป็นกฎหมายปัจจุบันเวลาเกิดข้อพิพาทขึ้นในชุมชนระหว่างครอบครัวจริงๆ แล้วควรจะมีการพูดคุย หรือไกล่เกลี่ยกันก่อน ไม่ใช่พุ่งเป้าไปที่กฎหมาย และหากเกิดข้อพิพาทขึ้นในชุมชน ก็จะไปขอคำปรึกษาจากโต๊ะอิหม่าม ซึ่งคนในชุมชนทุกคนต่างเคารพนับถือ ยอมรับ บวกกับอดีตยังไม่มียศกรอื่นที่เข้ามาดูแลคนในชุมชน ยังไม่มีองค์กรของรัฐ ไม่ว่าจะเป็น องค์กรการบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด หรือองค์กรที่ตั้งโดยมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับการช่วยไกล่เกลี่ย สอดคล้องกับผลการศึกษาศึกษาของชุกรี ะหะยี สตาแม (2552) ที่ได้ศึกษาเรื่องการส่งเสริมบทบาทเยาวชนระดับอุดมศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการ

ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า 1) การจัดการความขัดแย้งของชุมชนโดยใช้จารีตชุมชนในการสร้างความสมานฉันท์ ซึ่งให้ความสำคัญกับสิทธิในการจัดการโดยใช้หลักการทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง อาทิ ความขัดแย้งในเรื่อง ครอบครัวยุติธรรมและการใช้สภามุขหรือในการจัดการปัญหาในชุมชน เป็นต้น การระงับข้อขัดแย้งโดยใช้หลักการชดเชย การพ่อนปรน การแบ่งปันกัน นอกจากนี้การจัดการโดยวิธีการไกล่เกลี่ยชุมชน จะเน้นให้เกิดการพูดคุยด้วยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจเหตุผลของกันและกัน และ 2) กระบวนการไกล่เกลี่ยในชุมชน ซึ่งมีทั้งระหว่างบุคคล ภายในครอบครัว ระหว่างกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน ระหว่างหมู่บ้าน ระหว่างชุมชน จะใช้การพูดคุย ประนีประนอมสร้างความอดทน ใช้เวลา และใช้ผู้ที่ชุมชนเคารพนับถือ ผู้นำศาสนา ช่วยในการไกล่เกลี่ย สำหรับกรณีปัญหาระหว่างรัฐกับชุมชน จะใช้กระบวนการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมระหว่างชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐและนักวิชาการ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุและแนวทางแก้ไข

นอกจากนี้ กระบวนการยุติธรรมชุมชน ยังมีช่องโหว่ของกฎหมายอยู่ จนต้องใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์บังคับใช้กับสมาชิกในชุมชน การใช้กฎหมายดังกล่าวทำให้ความเคารพนับถืออิหม่ามลดน้อยลงไปมาก โดยคนกลุ่มนี้ได้หันไปพึ่งกระบวนการยุติธรรมจากรัฐมากกว่าอิหม่ามพร้อมกับระเบียบและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีช่องโหว่ ทำให้แต่ละชุมชนมีการบังคับใช้ที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน และไม่มีความชัดเจน ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เนื่องจากอำนาจในการกำหนดระเบียบต่างๆ ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรอิสลาม 2540 ทำหน้าที่ในเรื่องการยุติข้อพิพาทต่างๆ ที่สามารถจะทำได้ แต่วิธีการหรือขั้นตอนต่างๆ นั้น แต่ละพื้นที่หรือท้องที่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง ไม่มีตัวหลักกฎหมายก็ไม่ได้ให้อำนาจให้กับภาครัฐแต่จะให้อำนาจให้กับคณะกรรมการอิสลามแห่งประเทศไทย จึงนำไปสู่ความขัดแย้งกับการดำเนินงานที่แตกต่าง วิธีการที่แตกต่าง ทั้งในส่วนของกลีบพยาน และกฎเกณฑ์ สิ่งเหล่านี้เกิดจากรื่องของการตีความ ฉะนั้นกระบวนการนี้ ควรแก้ไขด้วยการใช้หลัก “การมุชาวาเราะฮฺ” จากผลการศึกษาของมุฮัมหมัดรอฟีอี มุซอ (2549) ที่ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการจัดการความขัดแย้งในชุมชนมุสลิม: ศึกษากรณีชุมชนบ้านสลาม จังหวัดปัตตานี ได้เสนอว่า “การมุชาวาเราะฮฺ” เป็นรูปแบบที่แสดงถึงกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสังคมมุสลิมที่อยู่ภายใต้หลัก “ซารีอะฮฺ” (หลักกฎหมายอิสลาม) การมุชาวาเราะฮฺเป็นการปรึกษาหารือในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อหาทางออกสำหรับการดำเนินกิจการใดๆ โดยแต่ละกรณีความขัดแย้งไม่ได้มีการกำหนดรูปแบบที่แน่นอนแต่สามารถเปลี่ยนไปตามสถานการณ์หรือเนื้อหาความขัดแย้งในแต่ละกรณี ที่สำคัญมีการนำหลักการของทางศาสนาเข้ามาใช้โดยเฉพาะในประเด็นละเมิดสิทธิผู้อื่นเพื่อกระตุ้นผู้กระทำผิดได้สำนึกผิด และการที่ผู้กรณี

ตระหนักถึงผลของโทษที่จะได้รับในวันตอบแทนในโลกหน้าตามความเชื่อทางศาสนาของชาวมุสลิม

สำหรับการประนีประนอม ไกล่เกลี่ย ทางคณะกรรมการอิสลามฯ เคยได้รับการประเมินความพึงพอใจผ่านเสียงสะท้อนจากประชาชนในพื้นที่ มีบางส่วนที่พึงพอใจ และไม่พึงพอใจด้วยเหตุผลต่างๆ กัน บ้างก็พอใจกับการบริการของคณะกรรมการอิสลามฯ เนื่องจากเวลาการปฏิบัติงานในรอบสัปดาห์จะมีการให้บริการหมุนเวียนกันคนละ 1 วัน ฉะนั้นเทคนิควิธีการในการให้บริการของแต่ละคนจึงแตกต่างกันไป สำหรับในกรณีที่ไม่พึงพอใจ คือ คณะกรรมการอิสลามฯ ให้การบริการอย่างถูกต้องตามหลักการของอิสลาม แต่ไม่ตรงกับใจผู้รับบริการ การบริการของคณะกรรมการอิสลามฯ อาจบกพร่องเองก็เป็นไปได้ แต่ผลการประเมินความพึงพอใจของประชาชนส่วนใหญ่ “อยู่ในระดับดี”

ฉะนั้นสิ่งที่สำคัญควรทำให้มาตรฐานระบบการไกล่เกลี่ยการทำงานของคณะกรรมการอิสลามฯ มีระบบชัดเจน โปร่งใส ปราศจากการลำเอียง ใต้อิหม่ามที่อยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการอิสลามฯ ก็จะสามารถดูแลคนในชุมชนให้อยู่กันอย่างสามัคคี ไม่ทะเลาะกัน ภายใต้ข้อบังคับได้เป็นอย่างดี พระเจ้า(อัลลอฮ์)ให้ความสำคัญกับเรื่องความยุติธรรมของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างมาก เห็นได้จากการเป็นคุณลักษณะหนึ่งของพระเจ้าด้วยเช่นกัน เป็นคุณลักษณะของผู้นำทุกระดับที่จะต้องตระหนักให้ความสำคัญ ผู้ที่จะได้อยู่ภายใต้ร่มเงาในบรรดาจำพวกต่างๆ หนึ่งในนั้นคือ “ผู้นำที่มีความยุติธรรม”

ด้วยเหตุนี้ กระบวนการยุติธรรมชุมชน จึงต้องมีการวางระบบการทำงานภายใต้ความสามารถในการปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งต้องประกอบด้วยองค์ความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานที่เชี่ยวชาญ ไม่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ส่วนตัว เครือญาติ เพื่อนสนิท หรือฝากเข้ามาทำงาน เป็นต้น ฉะนั้นความยุติธรรมมีความสำคัญมากในพื้นที่ ที่ต้องมีการขับเคลื่อนได้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอยู่แล้ว โดยเฉพาะในศาสนาอิสลาม ยิ่งให้ความสำคัญอย่างมากในกระบวนการยุติธรรมชุมชน เพียงแต่การทำงานระดับชุมชนยังไม่สามารถทำงานได้เท่าที่ควร ซึ่งต้องทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีการเคลื่อนไหว (Movement) โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการความขัดแย้ง โดยคนทำงานยุติธรรมชุมชนต้องมีความพร้อมในด้านกฎหมาย ด้านการไกล่เกลี่ย และเป็นคนกลางในการจัดการความขัดแย้งได้ดี

3. แนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้นำเสนอต่อสาธารณะและเพื่อประกอบการพิจารณาในการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญการปฏิรูปครั้งนี้

3.1 ภายใต้สังคมที่มีความหลากหลาย ศาสนาและวัฒนธรรมถูกสะสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานทำให้คนในพื้นที่แห่งนี้มีเอกลักษณ์เฉพาะ และมีอัตลักษณ์ของตัวเอง การที่เราจะคิดไปปรับ

หรือไปแก้อะไรจำเป็นต้องอาศัย “ความเข้าใจบริบทสังคม” เช่นเดียวกับกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สอดแทรกหลักศาสนาอิสลามอันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างลึกซึ้งมาประกอบใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ หากมีการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมเราคงไม่จำเป็นต้องไปกำหนดโครงสร้างเป็นทางการ แม้ว่าตามหลักการอาจจะดี แต่ข้อเท็จจริงอาจจะเกิดการแทรกแซงในกระบวนการยุติธรรมชุมชน โดยเฉพาะความขัดแย้งในเรื่องการแย่งชิงตำแหน่ง ซึ่งทำให้กระบวนการยุติธรรมชุมชนแบบที่เป็นอยู่เสื่อมหายไ

3.2 การนำองค์ความรู้เข้าไปเสริมในกระบวนการยุติธรรมชุมชน ในการจัดการปัญหาต่างๆ ของชุมชนบางเรื่องอาจจะต้องใช้องค์ความรู้ด้านอื่นๆ เข้ามาเสริมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการจัดการปัญหานั้นๆ

3.3 ให้มีการขยายข้อบังคับการใช้กฎหมายอิสลาม โดยจำกัดพื้นที่อยู่เพียงสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น แต่สามารถใช้ได้กับจังหวัดที่มีมุสลิมอยู่เกินกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนประชากรทั้งหมดของจังหวัด

3.4 อิหม่าม ควรเป็นบุคคลในพื้นที่ สื่อสารภาษาเดียวกัน มีความพร้อมทางด้านร่างกาย คุณวุฒิและวัยวุฒิ หากชราภาพ ไม่สมบูรณ์ ทูพลภาพ ก็ควรให้มีการเกษียณอายุในตำแหน่ง และสรรหาบุคคลที่มีความสามารถมาดำรงตำแหน่งแทน

3.5 ให้อำนาจอิหม่ามในการตัดสินข้อพิพาทต่างๆ ของสมาชิกชุมชนของตน เสมือนเจ้าหน้าที่ของรัฐที่คอยสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน และในพื้นที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เวลาที่มีการสนทนابอกกล่าวแก่สมาชิกในชุมชน ทุกคนก็จะเชื่อปฏิบัติตาม ไม่ฝ่าฝืน

3.6 ปรับมาตรฐานระบบการทำงานของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ให้มีความเข้มแข็ง และพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

3.7 ในกรณีตำแหน่ง “คาโต๊ะยุติธรรม” ซึ่งมีอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และสี่อำเภอของจังหวัดสงขลา ควรให้มี “คาโต๊ะยุติธรรม” อยู่ทุกจังหวัดที่มีมุสลิมอาศัยอยู่มากกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

3.8 ควรมีคณะกรรมการระดับนโยบาย คณะกรรมการพัฒนา โดยทั่วไปแล้วทางองค์กรภาครัฐเองก็จะมีคณะกรรมการพัฒนาข้าราชการพลเรือน แต่ศูนย์ยุติธรรมนี้กลับไม่มี ดังนั้นควรมีคณะกรรมการที่จะพัฒนาศักยภาพ มีแผนการอบรมประจำปี การให้ความรู้ การจัดแบ่งระดับการอบรมสำหรับคนที่ผ่านขั้นที่ 1 ขั้นที่ 2 เป็นอย่างไร จนกว่าจะเป็นมืออาชีพ ใครระดับไหนที่จะได้เป็นมืออาชีพ ซึ่งปัจจุบันนี้ระบบนี้ไม่มี คนที่เป็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต้องอาศัยการเลือกตั้ง ถ้าได้เป็นก็จะเข้าทำหน้าที่นี้เลย ซึ่งไม่สามารถที่จะพัฒนาได้ ถ้าเปลี่ยนใหม่ก็มีคนใหม่เข้ามา ก็จะกลับไปที่เคยอีก ไม่ต่อเนื่อง ทั้งนี้ควรมีทีมพัฒนาและควรมีบุคลากรประจำที่ไม่ได้มาจาก

การเลือกตั้ง ในรูปแบบคล้ายๆ กับปลัดประจำสำนักงาน ไม่ว่าจะใครจะไปหรือจะมาก็จะมีผู้ขับเคลื่อน การดูแลระบบ คุณแลถูกหมาย รูปแบบ แบบฟอร์ม การจัดการต่างๆ น่าจะช่วยให้ในระดับหนึ่ง

3.9 รัฐควรให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมชุมชนอย่างกว้างขวางไม่ว่า จะเป็นการบรรจุให้เป็นส่วนหนึ่งการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา โดยการจัดการเรียน การสอนในเรื่อง กระบวนการยุติธรรมในทุกๆ มิติของชีวิตไม่ว่าจะเป็นมิติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ฯลฯ

3.10 รัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือกให้มากกว่านี้ โดยจัด ให้มีนิติกร หรือผู้ไกล่เกลี่ย อาสาสมัครต่างๆ ในแต่ละหมู่บ้าน หรือ ตำบล เหมือนกับ อสม. รพ.สต. ประจำหมู่บ้าน พร้อมทั้งผู้นำศาสนา ผู้นำฝ่ายปกครอง ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำสตรี ฯลฯ มีส่วน ร่วมในการใช้กระบวนการยุติธรรมชุมชน

3.11 ต้องสร้างความเข้าใจโดยภาพรวม ในรูปแบบการพูดคุย โดยผ่านการประชาสัมพันธ์ ให้ทางชุมชนได้รับทราบเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมที่ชุมชนควรได้รับ ตลอดจนการพูดคุยให้ มากขึ้น เพราะการสร้างความเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าชุมชนหรือคนในชุมชนมีความเข้าใจแล้ว ก็ สามารถดำเนินการตามที่ได้วางไว้หรือตามเจตนารมณ์ที่ตั้งใจไว้ก็จะเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก

3.12 ควรเน้นกระบวนการปรึกษาหารือกับชาวบ้านหรือชุมชน ว่าใครที่เกี่ยวข้องรวมทั้ง ภาครัฐด้วย เราจะหาทางออกให้กับชุมชนได้อย่างไรบ้าง ไม่ว่าจะเหตุเกิดจากความไม่เสถียรภาพ ทางการเมือง การขาดความร่วมมือของชุมชน ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ การปรึกษาหารือก็ถือ ว่าเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่สำคัญมากเพื่อสร้างความเข้าใจของชุมชนต่อกระบวนการยุติธรรม และอีกหลายๆ เรื่อง ที่ทางภาครัฐต้องการ และเป็นการสร้างความเข้าใจในระดับเดียวกันและง่ายต่อ การบริหารจัดการอีกด้วย

3.13 ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้กับคนในชุมชนตามความสามารถพื้นฐานที่แตกต่างกัน การสรรหาบุคคลในชุมชนที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละด้านมาประจำอยู่ที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนหมู่บ้าน ตนเอง อาทิ ด้านกฎหมาย (เป็นทนายประจำหมู่บ้านชุมชนตนเอง) ด้านจิตวิทยา ด้านการพัฒนา ชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ เพื่อคอยให้คำปรึกษา ดูแลพัฒนาหมู่บ้านชุมชนของตนเอง ไม่ใช่เอาคนนอก พื้นที่เข้ามาทำงาน จะทำให้ไม่รู้บริบทของคนในชุมชน และอาจจะก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา

3.14 ยุติธรรมชุมชนปัจจุบันนี้ ถือเป็นความนิยมสมัยใหม่ ที่ประเทศทั่วโลกสนใจ ให้ ความสำคัญ องค์กรเอ็นจีโอของประเทศไทย หรือต่างประเทศที่ประสบปัญหาในสถานการณ์ เดียวกับเรา หรือใกล้เคียงกับเรา ก็จะมีองค์กรเอ็นจีโอ เหล่านี้ที่เข้ามาเป็นฝ่ายหนุนเสริม คอยให้ ความช่วยเหลือ สนับสนุน เยียวยา

3.15 ยุติธรรมชุมชนไม่ได้มีหน้าที่แค่ดูแลช่วยเหลือด้านความขัดแย้งของคนในชุมชนเพียง อย่างเดียว แต่ยังมีหน้าที่คอยให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องความแตกต่างทางด้านศาสนา ภาษา

ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นควรเน้นให้ความสำคัญเรื่องประชาคมติของคนในชุมชนเป็นหลัก สามารถเสนอความคิดเห็นพร้อมได้รับการพิจารณาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน เมื่อนั้นความยุติธรรมของคนในชุมชนเกี่ยวกับปัญหาในทุกเรื่องราวคงจะอยู่ไม่ไกล

3.16 รัฐควรมีการจัดฝึกอบรมบรรดาผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เกี่ยวกับจรรยาบรรณในการให้บริการผู้อยู่ภายใต้การดูแลของตน ในฐานะที่ตนเป็นตัวแทนในการช่วยสอดส่องดูแล เป็นหูเป็นตาของประชาชนในชุมชนแทนรัฐบาล ซึ่งไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง และครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ

3.17 ควรให้ความสำคัญกับผู้นำตามธรรมชาติ เช่น อีหม่าม โต๊ะครู บาบอ ในการการปฏิบัติศาสนกิจ (ฝ่ายศาสนา) และให้การอบรม สั่งสอน เด็ก เยาวชน ประชาชนในชุมชน การปฏิบัติตามบทบัญญัติศาสนา เช่น การละหมาด อ่านกุรอาน ถือศีลอด ไม่ดื่มสุรา สิ่งมีนเมา ไม่รั้งแกต้้ว ฯลฯ ตลอดจนคอยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกิจการของศาสนาอิสลามกับคนในชุมชนของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. กระบวนการยุติธรรมควรมีความชัดเจน ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หลายครั้งความแตกต่างทางวัฒนธรรมนำมาซึ่งความแตกแยก และแบ่งฝ่ายระหว่างรัฐกับประชาชน ด้วยเหตุนี้การมีส่วนร่วมของผู้ที่ทำงานด้านยุติธรรมชุมชนกับประชาชนจึงต้องมีการยกระดับความความสำคัญให้มากขึ้น และต้อง ให้ความสำคัญกับทุกฝ่าย

2. การปฏิรูปด้านกระบวนการยุติธรรมในชุมชนควรเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง โดยให้ประชาชนในชุมชนแก้ปัญหาตนเองก่อน จนนำไปสู่ศาลยุติธรรม และต้องไม่เลือกปฏิบัติ ที่สำคัญชุมชนต้องศึกษาปัญหาให้ชุมชนเองก่อน เพื่อแก้ปัญหาให้ถูกต้องตรงประเด็นความต้องการของประชาชน

3. กระบวนการยุติธรรมชุมชนต้องเริ่มจากผู้นำชุมชนที่ดี มีความรู้ความสามารถในการไกล่เกลี่ย มีการศึกษา มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และไม่เอาความขัดแย้งไปสู่การฟ้องร้องในกระบวนการยุติธรรม

4. กระบวนการยุติธรรมชุมชนควรทำงานเคียงข้างกับอำเภอ เพื่อถ่วงดุลอำนาจ เมื่อชาวบ้านไปที่อำเภอเพื่อขอความช่วยเหลือจะต้องทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเขามีตัวตนสามารถฟังได้จริง ขณะเดียวกันยุติธรรมชุมชนจะต้องมีการติดตามสถานการณ์อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่หมดไปตามวาระของข้าราชการที่รับผิดชอบ หรือหมดไปพร้อมกับรัฐบาลที่เปลี่ยนแปลงไป

บรรณานุกรม

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2550). **ยุติธรรมชุมชน บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรม โดยชุมชนเพื่อชุมชน**. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชนวนทอง ธนสุกาญจน์ และคณะ. (2548). **การพัฒนาพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชน**. โรงพิมพ์บริษัทพิมพ์ตีการพิมพ์ จำกัด. กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- มุฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ. (2549). **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการจัดการความขัดแย้งในชุมชนมุสลิม: ศึกษากรณีชุมชนบ้านสลาม จังหวัดปัตตานี**. วิทยานิพนธ์ (ศก.ม.), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรพินธ์ สุวัฒน์ประะ. (2551). **ยุติธรรมชุมชนโดยชุมชนเพื่อชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.